

УДК 374.28(09)

DOI 10.31654/2663-4902-2023-PP-2-135-141

Останіна Н. С.

кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя
3777nina@gmail.com
orcid.org/0000-0002-8247-620X

Качалова Т. В.

кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя
tetyana0210@ukr.net
orcid.org/0000-0002-3010-3874

**ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ
ПОЗАШКІЛЬНОЇ СФЕРИ В УМОВАХ ВИЩОЇ ШКОЛИ**

Автор статті висвітлює та аналізує проблему формування професійної компетентності працівників, педагогів позашкільних закладів в умовах вищої школи. Визначена мета статті. Акцентована увага на тому, що у змісті формальної вищої освіти все більше уваги надається формуванню та розвитку компетентностей майбутніх спеціалістів гуманістичного спрямування, наголошено на необхідності вміти безперервно вчитися впродовж життя.

На основі сучасної психолого-педагогічної літератури розкрито поняття «навчально-виховний процес закладу позашкільної освіти». Автор підкреслює, що в парадигмі навчання впродовж життя формальна вища освіта розглядається як відправна, де з часом змінюються пріоритети у вимогах до компетентностей працівників. Автором схарактеризовано розуміння сутності компетентнісного підходу в освіті ключових дефініцій «компетенція» і «компетентність», «професійна компетентність» в соціально-педагогічній науці й практиці.

У статті визначено зміст сучасної підготовки за обраною спеціальністю представлено у нормативній моделі компетентності. Виділено та розглянуто структурні складові професійної компетентності майбутнього вчителя позашкільного закладу, зокрема знання, уміння та навички, що придбані під час навчання та практичної діяльності.

Актуалізовано питання зростання професійної компетентності спеціалістів, яка базується на загальній (універсальній) компетентності, що також важлива для успішної подальшої професійної діяльності здобувача вищої освіти в різних сферах обраної професії та для його особистісного розвитку (зростання). Процес формування професійної компетентності майбутнього вчителя позашкільної освіти у вищій школі вимагає комплексного підходу до вирішення цієї проблеми, оскільки компетентність є ключовим аспектом підготовки висококваліфікованих педагогів у вищих навчальних закладах.

Ключові слова: компетентність, професійна компетентність, формування професійної компетентності, соціальний працівник закладу позашкільної освіти.

Постановка проблеми. Останні події, що відбуваються в Україні, призвели до різних змін в побутових умовах життя населення, організації робочих процесів, роботі установ. Звісно, вітчизняна система освіти також переживає значні зміни, безпосередньо пов'язані й з університетською освітою тощо, мета якої залишається незмінною: формування особистості, орієнтованої на високі професійні досягнення, з креативно-пошуковими тенденціями. Вища школа України сьогодні йде шляхом освітніх реформ – це початок вирішення проблем, пов'язаних з оновленням освіт-

нього процесу, пов'язаний із забезпеченням інтелектуальної незалежності, підготовкою і формуванням відповідальних і високо-освічених кваліфікованих спеціалістів, без яких не можливий соціально-економічний прогрес суспільства [6].

Сучасний ринок праці також орієнтується на фахівця творчого самовиявлення, професійної компетентності, здатного до саморозвитку та самоосвіти. До того ж, на сьогодні стан розвитку цивілізації характеризується прискореним впровадженням різнопланових технологій, зростанням транскордонної міграції, різновекторними демографічними тенденціями, докорінними змінами у структурі ринку праці: зникають багато традиційних професій через загрозу розвитку штучного інтелекту (за прогнозами аналітиків Goldman Sachs, штучний інтелект може призвести до втрати 300 мільйонів робочих місць в усьому світі). Проте генеруванню нових ідей, професіям творчо-психологічного спрямування конкуренція роботів не загрожує. Тому у змісті формальної вищої освіти все більше уваги надається формуванню та розвитку компетентностей майбутніх спеціалістів гуманістичного спрямування, акцентується увага на необхідності вміти безперервно вчитися впродовж життя. У парадигмі навчання впродовж життя формальна вища освіта розглядається як відправна, де з часом змінюються пріоритети у вимогах до компетентностей працівників. Такі зміни породжують розмаїття в способах здобуття знань та зростання ролі неформальної та інформальної освіти. Перед освітянами стає необхідність подолання побічних наслідків вузькоспеціалізованої освіти (фрагментованість, незадовільний стан між-професійних комунікацій, недостатній розвиток інтеграційних процесів у суміжних наукових галузях). Підкреслити важливість вирішення цієї проблеми ми можемо за поглядами Пітера Друкера: «...перехід від некомпетентності до посередності забирає значно більше енергії і сил, ніж доведення першокласного виконання до досконалості» [3]. До того ж, в нестабільному світі бізнес робить ставку на зростання професійної компетентності спеціалістів, яка базується на загальній (універсальній) компетентності, що не залежить від предметної галузі, але важлива для успішної подальшої професійної діяльності здобувача вищої освіти в різних сферах обраної професії та для його особистісного розвитку (зростання).

Отже, актуальність дослідження зумовлена сучасним станом освіти як соціального інституту, що забезпечує професійну успішність майбутнього спеціаліста та його конкурентоспроможність на ринку праці. Компетентнісний підхід в освіті визначається сьогодні одним з провідних напрямків удосконалення системи вищої освіти в Україні, який забезпечує реалізацію концепції гуманістичної освіти і передбачає підготовку компетентних фахівців, які вільно володіють професією та орієнтуються в суміжних галузях діяльності, готових до постійного професійного росту, соціальної та професійної мобільності. В умовах сьогоденних реформувальних процесів у позашкільній освіті України для нас важливим є й проблема професійної компетентності працівників позашкільних закладів, на яких покладається важлива місія формування особистості нової генерації.

Таким чином, модернізація національної системи освіти, позашкільної освіти, як складової освіти країни, висуває необхідність переосмислення досвіду теорії і практики професійної підготовки педагогічних кадрів позашкілля. Проблема підготовки майбутніх педагогів до профільного навчання є надзвичайно актуальною, оскільки затверджена концепція «Нова українська школа» (2016) та інші державні нормативні документи передбачають переміщення фокусу у реформуванні системи освіти з процесу на результат [10].

Аналіз останніх досліджень і публікацій з проблеми нашого обговорення свідчить про її важливість й актуальність. Теоретичні основи позашкільної освіти розкривають праці відомих педагогів (Огієнка І., Русової С., Сірополка С., Сухмлинського В. та інших). Питання методологічних засад позашкільної освіти та виховання, позашкільної роботи висвітлені у працях Беха І., Вербицького В., Пустовіта Г., Сухомлинської О., Суцzenко Т. Питання позашкільної освіти в Україні розглядали вчені Бех І., Биковська О., Вербицький В., Ковбасенко Л., Литовченко О., Пустовіт Г., Суцzenко Т. Особливості професійної підготовки педагогів у системі вищої освіти представили в наукових працях Дем'яненко Н., Лузік Е., Петрук В., Шапран О. та ін. [2].

Сучасні дослідники проблеми реалізації компетентнісного підходу в освіті (Луговий В., Пометун О., Хуторський А. та ін.) розглядають компетентність як здатність майбутнього фахівця до суспільно-ціннісної діяльності і характеризують компетентного фахівця як такого, який готовий вирішувати професійні завдання в умовах використання інновацій для досягнення мети на основі власної обізнаності в певній галузі [5]. Ними розглядаються вимоги до організації діяльності з професійного становлення спеціалістів освітньо-соціальної сфери, шляхи формування професійної компетентності, система стимулювання педагогічної творчості педагога, педагога-позашкільника тощо.

Мета статті полягає у виокремленні, обґрунтуванні стану проблеми формування професійної компетентності у здобувачів сучасної вищої школи як майбутніх спеціалістів позашкільної сфери до профільного навчання вихованців у закладах позашкільної освіти.

Виклад основного матеріалу. Галузь позашкільної освіти сьогодні посіла вагоме місце в системі безперервної освіти і стала її невід'ємною та унікальною ланкою. Поступово відбувається процес реформування позашкільної освіти, триває пошук нових ідей функціонування позашкільних навчальних закладів, запровадження нових педагогічних технологій щодо творчого розвитку дітей і молоді. Проте, повне розкриття творчого й інтелектуального потенціалу особистості залежить від характеру і спрямованості педагогічного процесу, педагогічного середовища та педагогічних умов. Втілюючи в сучасних умовах особистісно зорієнтовані виховні технології, педагоги позашкільних навчальних закладів моделюють майбутнє суспільство. Таким чином, новий позашкільний заклад потребує нового компетентного педагога, який може стати агентом змін профілізації освітнього – виховного процесу. У зв'язку з цим головним завданням вищої школи є не тільки надання майбутнім педагогічним працівникам позашкільної освіти певної системи знань, а й формувати в них професійні вміння і навички, оптимізувати процес оволодіння ними ефективними і раціональними методами педагогічної діяльності у позашкільних закладах. Ми маємо розуміти, що заклади позашкільної освіти можуть швидко, мобільно реагувати на соціокультурні зміни, надавати дітям широкі можливості для підвищення рівня їх вихованості та формування наукового світогляду, але це можливо за умов, коли виховна діяльність організовується творчим наставником.

Навчально-виховний процес закладу позашкільної освіти – це специфічний, багатогранний, цілісний і системно-упорядкований, педагогічно-спрямований процес, у якому мають бути взаємопов'язані методики і технології, що тим самим забезпечують можливість широкого вибору змісту, форм, засобів освіти і виховання дітей та підлітків у вільний від навчання час [2]. Специфічною характеристикою такого процесу, на відміну від загальноосвітніх навчальних закладів, є альтернативність у задоволенні пізнавальних, інтелектуальних і духовних запитів та інтересів на основі диференціації й широкої індивідуалізації процесу навчання і виховання. Навчально-виховний процес у закладі позашкільної освіти здійснюється диференційовано, з використанням різновиду організаційних форм діяльності: профільні заняття, гурткова робота, клубна робота, бесіди, лекції, індивідуальні заняття, конференції, семінари, читання, концерти, змагання, тренування, репетиції, екскурсії та ін. Таким чином, перед вищою школою стоїть задача підготовки багатопрофільного, креативного фахівця, педагога, коли професійна компетентність педагога закладу позашкільної освіти характеризує його здатність виконувати професійні обов'язки діяльності на основі фахових знань і умінь, що інтегруються з розвитком особистісних професійно-значущих якостей, серед яких провідними є любов до дітей поєднана з вимогливістю, емпатія, креативність .

Розкриття сутності компетентнісного підходу в освіті потребує аналізу ключових дефініцій «компетенція» і «компетентність». У перекладі з латинської мови слово «competentia» означає коло питань, з якими людина добре обізнана, має певний досвід; «компетентність» у певній галузі трактується як володіння відповідними знаннями й здібностями, які дозволяють ефективно діяти в ній, тобто компетентність є результатом набуття компетенції. Тлумачення поняття «компетентний» (лат. competes, від competo – належний, здатний) трактується у довідниках як «володіючий

знаннями, який має право за своїми знаннями і повноваженнями робити або вирішувати що-небудь» [1]. «Компетентність» також виступає якісною характеристикою, яка вказує на володіння людиною відповідною компетенцією, і включає її особистісне ставлення до предмету власної діяльності. «Компетентність» – це вища ступінь володіння знаннями або прояв знань [2]. Тобто, слід погодитись з тлумаченням Хуторського А., що компетенція розуміється як задана вимога, норма освітньої підготовки студента, а компетентність – як його реально сформовані особистісні якості та досвід діяльності. Таким чином, якщо компетенція трактується як задана норма, то компетентність розглядається як сформована якість, результат діяльності, надбання студента [5].

Науковці зазначають, що професійна компетентність – це професійна підготовленість і здатність суб'єкта праці до виконання завдань і обов'язків повсякденної діяльності [5]. Професійна компетентність включає також наявність у працівника стратегічного мислення і його креативність, тобто здатність і психологічну готовність брати активну участь у процесах розвитку. Професійну компетентність майбутніх фахівців сучасні дослідники Бордовська Н., Раєвський В., Хуторський А. визначають як сукупність умінь суб'єкта засобом педагогічного впливу особливим чином структурувати наукове і практичне знання з метою кращого вирішення професійних завдань.

У свою чергу, Федіна В. зазначає, що формування професійної компетентності – це процес, що триває протягом усього професійного становлення, основними етапами якого є: формування професійних намірів і спрямованості, професійна підготовка, професіоналізація [10].

Так, етап формування професійних намірів і спрямованості – це шлях психологічної і професійної адаптації студентів до майбутньої діяльності; етап професійної підготовки – шлях оволодіння загальними й спеціальними знаннями і вміннями; етап професійного становлення – шлях набуття професійного менталітету і високоякісного виконання професійної діяльності [11].

Отже, психолого-педагогічна література розглядає компетентність як категорію оцінку, коли оцінюються такі компоненти, як структура знань і умінь, ціннісні орієнтації, ставлення до діяльності, її результативність і здатність до її вдосконалення.

Спираючись на те, що компетентність є ситуативною категорією й виражається в готовності здійснення діяльності в певних ситуаціях, компетентність має включати п'ять складових елементів: бути готовим до розуміння суті завдань і проблем, які розв'язуються; наявність досвіду у даній сфері; вміння обирати засоби і способи діяльності, адекватні конкретним обставинам місця і часу; почуття відповідальності за досягнуті результати; здатність привносити корективи у процес досягнення мети. На увагу заслуговує «концепція компетентності» як провідна ідея для сучасної національної системи освіти, суть якої полягає в тому, що «...система освіти тільки тоді може вважатися ефективною, коли її результатом буде компетентна особистість, котра володіє не тільки знаннями, моральними якостями, але й уміє адекватно діяти у відповідних ситуаціях, застосовуючи здобуті знання і беручи на себе відповідальність за дану діяльність» [9]. Компетентність випускника вищого навчального закладу постає індикатором його готовності до професійної діяльності та активної ролі у суспільному житті.

Зміст сучасної підготовки за обраною спеціальністю представлений у нормативній моделі компетентності, яка відображає науково обґрунтований склад професійних знань, умінь і навичок [7]. Спираючись на вищезазначене, структурними складовими професійної компетентності майбутнього педагога позашкільного закладу виступають знання, вміння та навички, що придбані під час навчання та практичної діяльності: а саме – це знання, що набуваються на етапі навчання; – це вміння, які здобуваються у процесі вивчення фахових дисциплін; а також навички як отриманий досвід практичного навчання [9]. Здібності багато в чому співвідносяться з професійними знаннями і вміннями, оскільки виконання діяльності неможливе без певного запасу професійних «еталонів». Проте при цьому необхідно чітко розуміти, що професійні здібності – це властивості людини, що виконує діяльність, а професійні вміння – це характеристика виконання діяльності цією конкретною людиною. Отже, здібності – це те, що характеризує особистість фахівця, а вміння – це одна із сторін

його особистої діяльності. При цьому здібності особистості реалізуються в певних уміннях і навичках діяльності.

Слід зазначити, що актуальним для практичної позашкільної освіти залишаються вміння педагога-позашкільника працювати з вихованцем, визначати його потреби й забезпечувати йому комфортне перебування в умовах позашкільного середовища, планувати робочий час, організовувати свою працю, оцінювати інформацію. Також, професійну компетентність педагога позашкільного закладу утворюють специфічні особливості стилю мислення, сприйняття й переробки інформації, а ключові професійні компетентності – це «базові» та «спеціальні» знання та уміння, на яких базується професійна компетентність, що необхідні для здійснення конкретного (спеціального) виду професійної діяльності [9]. Педагог-позашкільник повинен мати достатній запас можливих знань, мати здатність оперативного застосування їх. Також, йому має бути притаманне уміння знаходити і виділяти істотне, постійна систематизація матеріалу – це умови, що забезпечують або єдність аналізу і синтезу, або рівновагу між цими процесами професійної діяльності, які відрізняють роботу педагога- професіонала. Таким чином, професійна компетентність – це стійка готовність і здатність спеціаліста до виконання конкретної професійної діяльності на відповідному якісному рівні: нести відповідальність за наслідки у різних галузях діяльності, яка характеризує людину як суб'єкта певного виду діяльності і забезпечує досягнення успіхів.

Висновки. Позашкільна освіта виступає складником системи освіти, є засобом розвитку і формування особистості. Проведений аналіз наукових публікацій вказує на активізацію наукових досліджень із проблем позашкільної освіти, в них приділяється належна увага розвитку позашкільної освіти

Завданням державної політики у сфері позашкільної освіти є забезпечення реалізації потреб, запитів, інтересів вихованців у самореалізації, соціалізації, включенні у суспільні відносини. Фактично ці стратегії значною мірою визначають алгоритм розгляду проблеми формування компетентності педагогів позашкільного закладу в системі вищої професійної освіти. Формування компетентного спеціаліста – це перспективна справа вищої школи. Виходячи з того, що розвиток позашкільної освіти у країні віднесено до найважливіших національних пріоритетів, процес формування професійної компетентності майбутнього педагога позашкільної освіти у вищій школі вимагає комплексного розв'язання цієї проблеми, коли компетентність можна вважати одним із вагомих критеріїв підготовки майбутніх спеціалістів у вищих навчальних закладах.

Література

1. Дьяченко Б. Василь Сухомлинський у діалозі з компетентнісним підходом. *Освіта на Луганщині*. 2008. № 29. С. 13–16.
2. Ворона Л. Розвиток позашкільної освіти в Україні: огляд наукових джерел. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2020. № 73. Т. 1. С. 23–27.
3. Друкер П. Як управляти собою. Київ: Книголав, 2017.
4. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг. ред. проф. І. Зверєвої. Київ: Універсум, 2012. 536 с.
5. Нагорна Н. Формування у студентів понять компетентності й компетенції. *Виховання і культура*. 2007. № 1–2 (11-12). С. 266–268.
6. Науменко Р. Державне регулювання розвитку позашкільної освіти в Україні. Київ: Ін-т обдарованої дитини НАПН України, 2012. 391 с.
7. Ніколаєнко С. М. Стратегія розвитку освіти України: початок XXI століття. Київ: Знання, 2006. 253 с.
8. Проект Концепції розвитку педагогічної освіти 7 березня 2018 року.
9. Савченко О. Компетентнісний підхід як чинник якості підготовки майбутнього вчителя. *Науковий часопис НПУ ім. М. Драгоманова*. Серія 17. 2010. С. 10–16.
10. Стандарт вищої освіти України. Наказ МО України від 24.05.2019.
11. Шереметьєва С. Підготовка майбутніх учителів до педагогічної діяльності у позашкільних навчальних закладах: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. Київ, 2017.

References

1. Diachenko, B. (2008). Vasyl Sukhomlynskyi u dialozi z kompetentnisnym pidkodom [Vasyl Sukhomlynskyi in dialogue with the competence approach]. *Osvita na Luhanshchyni – Education in Luhansk region*. No 29. P. 13–16 [in Ukrainian].
2. Vorona, L. (2020). Rozvytok pozashkilnoi osvity v Ukraini: ohliad naukovykh dzherel [Development of extracurricular education in Ukraine: a review of scientific sources]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahainoosvitnii shkolakh – Pedagogy of creative personality formation in higher and secondary schools*. No 73. Vol. 1. P. 23–27 [in Ukrainian].
3. Druker, P. (2017). *Yak upravlyaty soboiu* [How to manage yourself]. Kyiv: Knyhola [in Ukrainian].
4. (2012). *Entsyklopediia dlia fakhivtsiv sotsialnoi sfery* [Encyclopedia for specialists in the social sphere]. (I. Zvierievoi (Ed.). Kyiv: Universum [in Ukrainian].
5. Nahorna, N. (2007). Formuvannia u studentiv poniat kompetentnosti y kompetentsii [Formation of students' concepts of competence and competence]. *Vykhovannia i kultura – Education and culture*. No 1–2 (11-12). P. 266–268 [in Ukrainian].
6. Naumenko, R. (2012). *Derzhavne rehuliuвання rozvytku pozashkilnoi osvity v Ukraini* [State regulation of the development of extracurricular education in Ukraine]. Kyiv: In-t obdarovanoi dytyny NAPN Ukrainy [in Ukrainian].
7. Nikolaienko, S.M. (2006). *Stratehiia rozvytku osvity Ukrainy: pochatok XXI stolittia* [Education development strategy of Ukraine: the beginning of the XXI century]. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].
8. Proekt Kontseptsii rozvytku pedahohichnoi osvity 7 bereznia 2018 roku [Draft of the Concept of the Development of Pedagogical Education on March 7, 2018]. [in Ukrainian].
9. Savchenko O. (2010). Kompetentnisnyi pidkhid yak chynnyk yakosti pidhotovky maibutnoho vchytelia [Competence approach as a quality factor of future teacher training]. *Naukovyi chasopys NPU im. M. Drahomanova – Scientific journal of the NPU named after M. Drahomanova* [in Ukrainian].
10. Standart vyshchoi osvity Ukrainy [Standard of higher education of Ukraine]. Nakaz MO Ukrainy vid 24.05.2019 [in Ukrainian].
11. Sheremetieva S. (2017). Pidhotovka maibutnikh uchyteliv do pedahohichnoi diialnosti u pozashkilnykh navchalnykh zakladakh [Preparation of future teachers for pedagogical activity in extracurricular educational institutions]. Kyiv [in Ukrainian].

Ostanina N.

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Social Pedagogics and Social Work
Nizhyn Mykola Gogol State University
3777nina@gmail.com
orcid.org/0000-0002-8247-620X

Kachalova T.

Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor of the Department of Social Pedagogics and Social Work,
Nizhyn Mykola Gogol State University
tetyana0210@ukr.net
orcid.org/0000-0002-3010-3874

FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF EXTRACURRICULAR EMPLOYEES IN HIGHER EDUCATION

The author of the paper highlights and analyzes the problem of forming the professional competence of employees and teachers of out-of-school institutions in higher education. The purpose of the article is defined. The author emphasizes that in terms of the content of formal higher education, more and more attention is paid to the formation and development of competencies of future humanistic specialists, emphasizing the need to be able to learn continuously throughout life.

On the basis of modern psychological and pedagogical literature, the concept of "educational process of an out-of-school education institution" is revealed. The author emphasizes that in the paradigm of lifelong learning, formal higher education is seen as a starting point, where priorities in the requirements for employee competencies change over time. The author characterizes the understanding of the essence of the competency-based approach in education by the key definitions of "competence" and "competence", "professional competence" in social and pedagogical science and practice.

The content of modern training in the chosen specialty is presented in the normative model of competence. The structural components of the professional competence of the future teacher of an extracurricular institution are highlighted and considered in the article, in particular, the knowledge, abilities and skills acquired during training and practical activities.

The issue of increasing the professional competence of specialists, which is based on general (universal) competence, which is also important for the successful further professional activity of a higher education student in various fields of the chosen profession and for his/her personal development (growth), is actualized. Thus, the process of forming the professional competence of a future teacher of extracurricular education in higher education requires a comprehensive approach to solving this problem.
Key words: competence, professional competence, formation of professional competence, social worker of an out-of-school education institution.